

ИНДЕКС НА ДЕМОКРАЦИЯ И ПОЛИТИЧЕСКА КУЛТУРА: БЪЛГАРИЯ, 2017

Блага Благоева*

Увод

В последните няколко десетилетия изследванията на демокрацията, като тип политическа система, на нейните принципи, ценности и институции са свързани със сравнителни анализи на различни държави посредством определени „индекси“ (за демокрация, за демократизация, за свобода и т.н.). Това позволява на анализаторите да определят статуса на изследваните държави и да ги ранжират по зададените критерии. България е обект на анализ в редица такива международни изследвания в периода след началото на демократичните промени след 1989 година.

В съществуващите изследвания (пряко или косвено) обект на интерпретации и оценки е и политическата култура.

Целта на статията е да се анализират оценките за българската политическа култура в изследването на Economist Intelligence Unit за 2017 година.

От гледна точка на целта на настоящия текст, най-голям интерес представлява изследването на Economist Intelligence Unit (EIU), защото *за пръв път политическата култура е изведена като самостоятелен критерий при оценка на анализираните държави.*

В статията се разглеждат следните *основни въпроси*:

- ✓ Оценките за България в сравнителни международни изследвания в последните две десетилетия;
- ✓ Какво представляват индексът на демокрация и изследването на Economist Intelligence Unit;
- ✓ Представя се авторовото разбиране за политическа култура;
- ✓ Анализират се оценките за индекса на демокрация на България;
- ✓ Критично се интерпретират резултатите от изследването за стойностите на българската политическа култура;
- ✓ Представя се позицията на автора по въпроса защо са ниски стойностите на политическата култура в България.

Избраната *методология* е съобразена с основната изследователска цел и се представя от: вторичен анализ на данни от изследването на EIU; анализ

* Блага Благоева, доцент, доктор по философия, катедра „Политология“, УНСС, email: blagablagoeva@abv.bg

на съдържанието на доклада на ЕIU; сравнителен анализ на резултатите на България с други изследвани държави.

Изследователската цел, която си поставя статията я *ограничава* само до критична интерпретация и анализ на резултатите от изследването на политическата култура в България на ЕIU.

Изложение

България в сравнителни международни изследвания

Както вече бе посочено, в последните почти три десетилетия развитието на демократичните процеси в България е обект на наблюдение и анализ в редица сравнителни международни изследвания. Ще направим преглед на най-популярните сред тях, предшестващи това на Economist Intelligence Unit.

- Количествено изследване на Тату Ванханен за индекса на демократизация. Критериите за оценка са свързани с конкуренцията (дял избиратели на най-силната политическа партия) и участието (дял на участвалите в парламентарните избори, съотнесен към броя на населението). Индексът на демократизация за България е съответно: 25,7 (1997 г.); 27,6 (2001 г.); 32,3 (2005 г.) и 33,4 (2009 г.). Изводът за статуса на страната през всички посочени години е – демокрация. От това изследване могат да се направят само косвени изводи за политическата култура на българите.
- Качествено изследване на Freedom house за свободата в света. Критериите за оценка са политически свободи (с 10 индикатора по въпросник, подготвен от експерти) и граждански свободи (с 15 индикатора). Държавите се ранжират в три категории – свободни, частично свободни и несвободни. България се определя със статус: свободна (1998 г. – 2,5; 2001 г. – 2,5; 2005 г. – 1,5; 2008 г. – 1,5; 2009 г. – 2; 2011 г. – 2; 2013 г. – 2). Тук оценката за политическата култура може да се направи само косвено от гл.т.на политическата среда.
- **Изследването Polity IV** (част от т.нар. Polity project), концентрирано върху оценка на изпълнителната власт – граници на компетентност и начини на конституиране, чрез създаване на Polity-индекс, отчитащ статуса на държавата – демокрация или автокрация. В изследванията през периода 2003-2010 години, България е оценена като демокрация, без да достига до характеристиките на пълноценна демокрация. От посоченото изследване може да се направят изводи за характера на политическата култура, свързани с ориентацията на обществото към т.нар. „вход“ и „изход“ на политическата система (по Г. Алмънд и С. Верба).
- Качествено изследване на Freedom house – „Нации в преход“, по разработена специално за страните в преход методика, включваща сис-

тема от критерии: изборен процес; гражданско общество; независими медии; управление (на национално и местно равнище); съдебна власт; корупция. По посочените критерии се определя демократичен рейтинг на държавите и те се ранжират в две групи – консолидирани и полуконсолидирани демокрации. Статусът на България за периода от 1997 до 2012 година е полуконсолидирана демокрация (с изключение на 2006 и 2008 г. когато е определена като консолидирана демокрация). От това изследване отново може да се направят косвени изводи за характера на политическата култура чрез анализ на средата, в която се развива.

- Изследване на **индексът на трансформация на фондация Bertelsmann** (Bertelsmann Transformation Index – ВТИ). Този индекс е по-широк и обхваща както оценката за развитие на демокрацията, така и пазарната икономика. Оценката на политическата трансформация се осъществява по следните критерии: държавност; политическо участие; правова държава; стабилност на демократичните институции и политическа и социална интеграция. Според посоченият индекс на политическа трансформация, България се оценява положително в периода 2006-2010 години (2006 – 8,45; 2008 – 8,70; 2010 – 8,75) и след това се наблюдава отрицателен спад (2012 – 8,65 и 2014 – 8,35). Оценката за страната е най-висока за състоянието на „държавността“ (10,0) и „политическото участие“ (9,0); следват „правова държава“ и „стабилност на институциите“ (8,5) и най-ниско е оценена по критерия „политическа и социална интеграция“ (7,3) – ВТИ, 2012. Изследването на фондация Bertelsmann също позволява само косвени изводи за състоянието на политическата култура. (Канев и др., 2014, с.13-24 и с. 658-661)

Уточняване на понятията

- ✓ Какво представляват индексът на демокрация (Democracy Index) и изследването на Economist Intelligence Unit (EIU)?

Етимологията на понятието индекс ни отвежда към латинското *index* – списък, регистър, указател, а също показател – число, букви или друга комбинация от символи, посочващи мястото на елемент в някаква съвкупност или характеризиращи състоянието на някаква система. [1] В научната литература съществува голямо разнообразие от различни изследователски индекси.

Индексът на демокрация може да бъде определен като аналитичен и синтетичен инструмент за измерване практическата реализация на основни демократични принципи и ценности. Той е резултат от количествени и/или

качествени методи за изследване и се основава на собствена база данни. В него е вложена информация за продължителни периоди от време, като се анализират и сравняват голям брой държави.

Изследването върху индекса на демокрация на Economist Intelligence Unit (EIU) се осъществява регулярно от 2006 – 2017 година; като са анализирани 167 държави и България е включена през целия период. Това позволява както сравнителен анализ между отделните държави, така и проследяване на динамиката в развитието на демократичните/недемократичните процеси в тях.

Демократичният индекс е базиран на пет критерия: (1) Изборен процес и плурализъм; (2) Граждански свободи; (3) Политическо участие; (4) Функциониране на правителството; (5) Политическа култура.

Изследваните държави се класифицират (комплексно) в 4 категории:

- Пълни демокрации (Full Democracies);
- Несъвършени демокрации (Flawed Democracies);
- Хибридни демокрации (Hybrid Regimes);
- Авторитарни (Authoritarian Regimes).

✓ Резултати в доклада на EIU за 2017 година

Изследването показва, че само 19 държави (4,5% от населението в света и 11,4% от държавите в света) се определят като „пълни демокрации“. Сред тях водещо място заемат Норвегия (с общ индекс 9,87 от 10); Исландия (9,58) и Швеция (9,39). Дори САЩ, които през 2016 г. са характеризирани като „пълна демокрация“, в доклада от 2017 са на 21 място и влизат в категорията „несъвършени демокрации“ (7,98). „Несъвършени демокрации“ са 57 държави (или 44,8% от населението и 34,1% от държавите в света). Освен САЩ, в тази категория са Южна Корея (8,00), Италия (7,98), Япония (7,88), Франция (7,80), Израел (7,79), Чехия (7,62), Словения (7,50) и др. **България е определена също като „несъвършена демокрация“ (на 47 място с резултат 7,03).** Преди нея, освен посочените държави, са страни като Гърция (7,29), Латвия (7,25), Индия (7,23), Словакия (7,16); а след България в класацията са държави като Аржентина (6,96), Полша (6,67), Унгария (6,64), Румъния (6,44), Сърбия (6,41) и др. 39 държави (16,7% от населението и 23,4% от държавите в света) са „хибридни демокрации“ – Албания (5,98), Грузия (5,93), Украйна (5,69), Черна гора (5,69), Македония (5,57), Турция (4,88)и на последно място Мозамбик (4,02). Голям е броят на т.нар. „авторитарни държави“ – 52 държави (или 34,0% от населението и 31,1% от държавите в света). Тук са поставени Йордания (3,87), Египет (3,36), Русия (3,17), Китай (3,10), Азербайджан (2,65)....и на последно, 167 място – Северна Корея (1,08). [2]

Интерес за нас от доклада на ЕIU представляват *резултатите в класацията за Източна и Централна Европа и бившите републики от СССР*. Изводите са свързани с два кръга от **констатации**:

Първо. Отбелязва се, че **няма пълни демокрации**; с несъвършени демокрации са 12 държави (Чехия, Словения, Гърция, Полша, България, Румъния, Естония, Латвия, Словакия, Унгария, Хърватия, Сърбия); с хибридни демокрации са 9 държави (Албания, Македония, Турция, Украйна, Босна и Херцеговина, Молдова, Грузия, Черна гора, Армения); с авторитарни режими са 7 държави (Русия, Беларус, Казахстан, Азербайджан, Таджикистан, Туркменистан, Узбекистан).

Второ. Налице е влошаване на демокрацията във всички държави; спад на доверието в институциите; спад на доверието в политическите партии; корупция; настъпление на популизма и като следствие – безпокойство, несигурност, рискове и заплахи. Основен проблем за държавите от Източна Европа, според анализаторите, е липсата на демократична политическа култура и на широко политическо участие (основно в Унгария, Полша, Чехия и Словения), както и разочарование от политическите партии (Полша, Сърбия, Румъния) и недоверие в представителните институции на властта (Сърбия и Румъния). Тези данни не са изненадващи в контекста на твърдението в доклада, че „демокрацията по света е в най-лошия си период от годините на тежката финансова криза от 2010-2011 година“ [3].

✓ *Политическата култура*

Анализите на политическата култура и изводите за нейния характер винаги са свързани с разбирането за нейната същност и място в цялостната политическа и социална среда. Ето защо е необходимо да се определят изходните позиции при всяко изследване.

В научната литература съществува многообразие от определения за политическата култура. Въпреки това многообразие, обаче, преобладава традицията, наложена от първооснователите на теорията за политическата култура Г. Алмънд и С. Верба. Според тях политическата култура трябва да се разглежда като цялостно разпределение на гражданските ориентации към политическите обекти (цели) в политическата система – познавателни, емоционални и оценъчни, т.е. ориентациите към политическата система като цяло, към нейния „вход“ (inputs обекти), нейния „изход“ (outputs обекти) и към собственото „Аз“ като обект (Almond, Verba, 1963, pp. 15- 17).

Интерес представлява и подхода към политическата култура на българския изследовател Ан. Тодоров, който я определя като институционално-културен комплекс, изразяващ взаимодействието между културна среда и политически институции и разбиран като единство и системна цялост. Според авторът, взаимодействието на конкретни културно-исторически и институционално-политически процеси, поражда комплекс от „разпростра-

нени идеи, вярвания, нагласи, навици и практики, правила и норми, материални структури”, които задават политико-културната среда на социално действие на индивидуално и колективно равнище (Тодоров, 2012, с. 308 – 309).

Без да правим преглед на всички съществуващи разбирания за политическата култура, се присъединяваме към посочените подходи и за целите на настоящия текст приемаме следната работна **дефиниция**: политическата култура е резултат от цялостна индивидуална и групова дейност по усвояване, оценка, изменение и регулиране на принципите на политическите отношения в обществото. Тя е исторически формирала се съвкупност от явни и скрити представи за различни аспекти на политическия живот, които отразяват: а) политическите знания, ценности и идеали; б) политическите норми и традиции; в) образците на политическо поведение и начините на действие в политиката на личностите и групите, мотивирани от рационалното и емоционалното определяне на политическите интереси (Благоева, 2014, с. 141).

Подобно разбиране позволява да се интерпретират (критично) изводите за политическата култура в доклада на EIU и оценките за българската политическа култура.

В изследването на EIU критериите, по които се оценява политическата култура са свързани с:

- Подкрепа и социален консенсус за функциониране на правителството;
- Възприятия за лидерството и „твърдата ръка“;
- Подкрепа към военни правила;
- Възприятия за технократско управление;
- Възприятия за демокрацията и реда;
- Възприятия за демокрацията и икономическата система;
- Ниво на подкрепа на демокрацията;
- Традиции в разделението държава-църква.[3]

На основата на тези критерии се прави оценка за демократичният индекс на политическата култура в изследваните държави. Най-високи – 10 – са резултатите на Норвегия, Исландия, Швеция и Ирландия; най-нисък – 1,25 – е резултатът на Северна Корея. Политическата култура в България е оценена с 4,38. Този резултат е най-ниският за страната от 5-те критерия за оценка. Демократичността на политическата култура на страната е не само в долната половина в класацията, но прави впечатление, че оценките по този показател са по-високи на държави като Никарагуа и Виетнам – 5,63; Лаос, Албания и Монголия – 5,00; и имаме равни резултати с Полша, Румъния, Молдова, Черна гора, Казахстан, Перу, Парагвай, Хаити, Хондурас.

Изхождайки от преобладаващото в научната литература разбиране за съдържанието на политическата култура и от предложената работна дефиниция за нея, може да се направят следните **изводи**:

Първо, политическата култура е цялостен исторически формирал се комплекс включващ: знания, ценности, норми, образци на политическо поведение; реалното политическо поведение; политическите традиции; политическите идеи, идеали; политическото самочувствие; националната памет, т.е. цялостни ориентации към политическата система, към нейните „вход“ и „изход“, към ролята на „Аз“-а в политиката;

Второ, оценката на политическата култура в изследването на ЕIU е по-скоро формална и стандартизирана; по-скоро повърхностна, а не дълбоко съдържателна, защото не подлага на анализ и не отчита традициите и тяхната роля във формирането на националните политически култури.

Трето, значимостта на оценките за политическите култури в изследването на ЕIU трябва да се търси в следните посоки: дава „моментна снимка“ на състоянието демократичност/недемократичност; позволява сравнителен анализ между различни национални култури; очертава тенденции в развитието на националните култури за относително продължителен период от време.

България в доклада на Economist Intelligence Unit (2017)

Както вече бе отбелязано, според Доклада на ЕIU за 2017 година, България е на 47-мо място по индекс на демокрация сред 167 държави с комплексна оценка 7,03 (за 2015 г. сме на 46 място в света и се предвижваме 9 позиции напред в сравнение с 2014 година). От една страна, позицията на България е добра, защото след нея се нареждат Полша (на 53-то място), Унгария (на 56-то), Хърватия (на 58-мо), Румъния (на 64); от друга страна обаче, в сравнение с предходни години – особено 2015 г. и 2006 г. се наблюдава снижаване на резултатите (Вж. таблица 1.)

Таблица 1. Среден индекс на демокрацията в България по години според ЕIU:

години	индекс на демокрация
2017	7,03
2016	7,01
2015	7,14 (най-висок)
2014	6,73
2013	6,83
2012	6,72 (най-нисък)
2011	6,78
2010	6,84
2008	7,02
2006	7,10

Част от причините за този резултат вече разгледахме – те са вътрешни и външни. Сред външните са: световната икономическа и финансова криза, бежанските проблеми, терористичните проблеми и др. Всички те, според анализаторите, не благоприятстват защитата на демократичните ценности и стандарти и разширяване обхвата на демокрацията – „В тревожните времена, в които живеем, първата жертва на страха и несигурността често е свободата“; „Засиленото усещане за безпокойство и несигурност в резултат на рискове и заплахи – икономически, политически, социални и на сигурността, подкопават демокрацията“. Защитата на демокрацията изисква, според експертите, защита на свободата, на равенството, на свободата на изразяване, на толерантността. Така се промотира демократична политическа култура и се насърчава развитието на демократични институции.[5] Вътрешните причини са свързани с/и са резултат от масовите протести и политическа нестабилност в страната през 2013-2014 г.; нарастващото недоверие в представителните институции на властта; недоверието към съществуващите политически партии; популистките, антиимиграционните и евроскептичните обществени настроения.

По отделните критерии на демократичен индекс, резултатите за България за 2017 година са следните: (1) Изборен процес и плурализъм – 9,17; (2) Граждански свободи – 7,94; (3) Политическо участие – 7,22; (4) Функциониране на правителството – 6,43; (5) Политическа култура – 4,38.

Както е видно, най-висок резултат страната ни получава за демократичност на изборния процес и политическия плурализъм (за сравнение същият резултат имаме и през 2015 г.); висока е оценката ни и за гражданските свободи (но през 2015 г. тя е по-висока – 8,24); най-нисък е резултатът, който получаваме за политическата култура, при това тук е налице негативна тенденция – през 2015 г. оценката е 5,00 (т.е. спадане с 0,62).

Общият извод е, че демократичният индекс на България за 2017 година е добър на фона на „влошаване на демокрацията“ в световен мащаб, но в сравнение с най-високия резултат за страната през 2015 година е налице негативен спад, както в комплексния демократичен индекс, така и по конкретните пет критерия за оценка.

За целия период на изследването на EIU (2006-2017 г.) резултатите за демократичност на политическата култура в България са с ниски стойности. Този факт провокира най-малко два въпроса:

1. „Какъв е характерът на съвременната българската политическа култура?“ и
2. „Защо не е демократична (гражданска – в смисъла на Алмънд и Верба) българската политическа култура?“.

Отговорът на първия въпрос не може да бъде даден от резултатите на изследването на EIU. Той изисква качествено и съдържателно изследване

на историческото формиране и развитие на националната политическа култура. Опит за отговор на този въпрос авторът на настоящия текст прави в изследването си „Българската политическа култура: традиции и съвременност“ (2002 г.). Там съвременната българска политическа култура се определя като смесен тип култура – поданическо-активистка (по терминологията на Алмънд и Верба), в която не са отстранени напълно елементите на патриархалност; все още са устойчиви поданическите характеристики; но в която се очертава превес на активистки ориентации и нагласи. За съжаление, развитието на политическата култура у нас в последното десетилетие и половина, не дава основания този отговор да се отхвърли като неактуален.

Заклучение

В заключение, направеният анализ позволява формулирането на следните **основни** изводи:

Първо. Българската политическа култура не е демократична (гражданска), защото: (1) Гражданската култура е баланс на активност и пасивност (субективните ориентации позволяват свобода на политическия елит, а активните – го правят чувствителен към натиска на обществото); в България преобладават или формите на нелегитимна активност, или на пасивно (т.нар. „синдром на умората“) отношение към политическите действия на управляващите; (2) Гражданската култура съответства на СТАБИЛНА демокрация, а демокрацията в България не носи елементи на стабилност, най-малко поради факта, че легалните демократични институции и политическите партии не се ползват със съответна степен на легитимност (налице е криза на общественото доверие в тях); (3) Гражданската култура е култура на консенсуса, а българската политическа култура все още е конфликтна по характер (преди всичко на основата на конфликти между различни политически субкултури – основно тази на управляващите и тази на управляваните).

Второ. Изследването на EIU характеризира българската политическа култура единствено от гледна точка на нейното (не)съответствие на общоприети критерии за демократичност. Следователно анализът на политическата култура е стандартизиран, а не съдържателен и в този смисъл не дава (и не може да даде) отговор на въпросите за същностните характеристики на българската политическа култура и за причините за изява на тези характеристики.

Трето. Повишаването на индекса на демократичност на българската политическа култура ще бъде обвързано основно с развитието на активно гражданско общество в България, което да артикулира в легални форми своите интереси и да изисква от политическите елити адекватни на това политики.

Бележки:

- [1] Български тълковен речник (1976), Наука и изкуство, С., с. 300.
- [2] The Economist intelligence unit. Democracy Index 2017. Free speech under attack. A report by EIU, pp. 2-9.
- [3] The Economist intelligence unit. Democracy Index 2017. Free speech under attack. A report by EIU, pp. 29 – 31.
- [4] The Economist intelligence unit. Democracy Index 2017. Free speech under attack. A report by EIU, pp.71-73.
- [5] The Economist intelligence unit. Democracy Index 2017. Free speech under attack. A report by EIU, pp. 31-37.

Референци:

- Благоева, Бл. (2014), Политическа култура и политическа социализация, в: Основи на политическата социология, УИ „П. Хилендарски“, Пловдив (Blagoeva, Bl. 2014, Politicheska kultura i politicheska sotsializacia, v: Osnovi na politicheskata sociologia, UI “P. Xilendarski”, Plovdiv)
- Канев, Д., Тодоров, А. (2014), Качество на демокрацията в България, Изд. Изток-Запад, София.
(Kanev, D., Todorov A. 2014, Kachestvo na demokratsiata v Balgaria, Izd. Iztok-Zapad, Sofia, 2014)
- Тодоров, А. (2012), Елементи на политиката. Трактат върху политическото, НБУ (Todorov, A. 2012, Elementi na politikata. Traktat varhu politicheskoto, NBU)
- Almond, G., Verba S. (1963), The Civic culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations, Princeton University Press

ИНДЕКС НА ДЕМОКРАЦИЯ И ПОЛИТИЧЕСКА КУЛТУРА: БЪЛГАРИЯ, 2017

Резюме

В статията се разглеждат резултатите в изследването на Economist Intelligence Unit за индекса на демокрация за 2017 година: общо представяне на изследването; резултатите за България по основните критерии; оценката за политическата култура в България. Целта, която си поставяме е да се анализира оценката за съвременната българска политическа култура в доклада на Economist Intelligence Unit (2017). Търси се отговор на въпроса защо са ниски оценките за съвременната българска политическа култура.

Ключови думи: индекс на демокрация, Economist Intelligence Unit, политическа култура, българска политическа култура.

JEL: F5, H5

DEMOCRACY INDEX AND POLITICAL CULTURE: BULGARIA, 2017

Blaga Blagoeva*

Abstract

In the article are analyzed the results from Economist Intelligence Unit's research for Democracy Index 2017: a general presentation of the research; Bulgaria's results according to the main criteria; Bulgaria's political culture evaluation. The goal we set is to analyze the assessment of contemporary Bulgarian political culture in the Economist Intelligence Unit report (2017). The answer to the following question is being sought: why are Bulgaria's contemporary political culture evaluations so low?

Key words: Democracy Index, Economist Intelligence Unit, Political Culture, Bulgarian Political Culture.

JEL: F5, H5

* Blaga Blagoeva, Assoc. Prof., PhD in philosophy, Department of Political Science, UNWE, email: blagablagoeva@abv.bg